

Djuren

på Stättareds 4H-gård

Fakta, tips och idéer för dig som besöker Stättareds 4H-gård med en klass eller grupp.

Denna text vänder sig främst till lärare, men kan naturligtvis användas av alla som besöker Stättareds 4H-gård för att uppleva djur och natur.

I *Djuren* går vi igenom de djur som finns på gården, vad som utmärker dem och saker som kan vara bra att känna till om dem. Vi kommer även med tips på aktiviteter kring de olika djuren.

Djuren - innehåll

Vad är 4H?	3
På gården	4
Jordbruket och miljön.....	5
Lantraser	5
Djuren på gården	6
Aktivitetsförslag.....	9

Vad är 4H?

4H är en partipolitiskt och religiöst obunden internationell ungdomsorganisation med bred verksamhet inom allt från odling och djur till idrott och teater. De fyra H:na står vart och ett för:

Huvud – för kunskap

Hjärta – för medkänsla

Hand – för färdighet

Hälsa – för ett sunt levnadssätt

När 4H-rörelsen startade i USA år 1902 handlade det om att utbilda ungdomen till att klara sig i vardagen genom kurser i hushållning, djurskötsel, odling m.m.

Fortfarande kretsar vår verksamhet kring Odling & Djur, Skog & Natur, Hushåll & Kultur, men idag har vi en annan inriktning. Nu lägger vi vikt vid att skapa en aktiv fritid för barn och ungdom.

I 4H är ledarna själva ungdomar och man jobbar hela tiden nära naturen. Här i Halland har vi lokala klubbar där vi spelar volleyboll, bakar paj, sköter om djur, går i skogen, odlar morötter, spelar teater, åker på läger och mycket mera. I 4H jobbar vi efter mottot:

LÄRA GENOM ATT GÖRA

4H:s vision är att alla barn och ungdomar ska utvecklas till engagerade och ansvarstagande människor med respekt för omvärlden.

På gården

Vi hoppas och tror att er vistelse på Stättareds 4H-gård blir en positiv upplevelse, som ökar barnens intresse för djur och natur, och blir ett minne för livet. Som på alla gårdar finns det dock några saker att tänka på när du kommer till Stättared.

Det är viktigt att barnen inte är på några potentiellt **farliga ställen**, såsom uppe på stenmurar, uppe på loftet eller i verkstaden.

Tänk på att ni hälsar på **djuren i deras hem**. För att djuren ska må bra är det viktigt att man inte skrämmer dem genom att skrika eller springa runt dem. Dessutom vill vi ju se djuren på riktigt nära håll, och då är det bästa att hålla sig lugn!

Man går inte in till djuren i deras hagar utan personal eller ledare från 4H, och **man matar inte djuren** med något annat än gräs.

På gårdar ska man dessutom alltid anta att **stängseltrådar kan leda el** – informera därför gruppen om att man aldrig ska röra dessa. Fårstängsel t.ex. får dock aldrig leda el och är därmed "säkra".

Tänk också på att alltid tvätta händerna ordentligt om ni har klappat djur. Handsprit finns även uppsatt på toaletterna och i stallet.

Slutligen: vägen som går genom gården är en genomfartsväg. Håll därför uppsikt över barnen då de är på eller i närheten av vägen.

Har ni några frågor eller synpunkter kring er vistelse på gården, tveka inte att säga till oss. Vi tar gärna emot förbättringsförslag!

Jordbruket och miljön

Jordbruk bedrivs över hela världen och människan är helt beroende av ett fungerande jordbruk. Det är härifrån vi får majoriteten av maten vi äter och kläderna vi har på oss. Jordbruket bidrar även allt mer till energiproduktionen i världen. Jordbrukets inverkan på miljön är både positiv och negativ. Många arter är idag beroende av jordbruket eftersom dessa djur, växter och svampar lever i de öppna och omväxlande områden det ger. Å andra sidan gör ett allt mer effektiviserat jordbruk med monokulturer (stora områden där bara enstaka arter får växa) och ökade utsläpp av föroreningar att många arter istället försvinner. Utan en mångfald av arter blir miljön sårbar; naturen består av ett komplicerat nätverk av arter som samspelar med varandra, och vi kan inte förutse vad som händer när enskilda arter försvinner. En mångfald av arter är även en förutsättning för att naturen ska kunna utvecklas och anpassa sig till nya omständigheter, såsom exempelvis ett förändrat klimat kan ge.

Lantraser

På Stättareds 4H-gård har vi i första hand djur av lantraser. Lantraser är gamla nordiska raser av husdjur. De är väl anpassade till de lokala förhållandena i det område som de kommer ifrån; till exempel långa och kalla vintrar, dålig tillgång på foder eller en svår terräng. De är ofta motståndskraftiga mot sjukdomar och är goda föräldrar. På 1800-talet började man ta fram specialförädlade raser i stor skala; hos hönsen ville man till exempel att de skulle värpa fler ägg, hos fåren att de skulle få finare ull eller mer kött, och hos korna ville man få mer kött eller mjölk. I början på 1900-talet var därför många av de äldre lantraserna helt eller nästan försvunna. Många av de gamla raser som finns kvar än idag är utrotningshotade.

Det finns många anledningar till att vi vill bevara lantraserna. Först och främst fungerar de som en genpool – i framtiden kanske vi återigen behöver kor eller får som kan klara sig på mindre och annan mat eller kan gå ute året runt. Dessutom finns det kulturhistoriska skäl till att bevara lantraserna; de hjälper tillsammans med byggnader och landskap till att visa hur människor levde förr. Eftersom lantraserna inte framavlats för sitt utseendes skull är de ofta väldigt variationsrika i färg och storlek vilket också gör att många djurägare tycker att de är extra roliga att ha.

Djuren på gården

Hästar

För hundra år sedan var det hästarna som fick göra det tunga jobbet på gården. De drog plogen på åkern, timret i skogen och vagnen med människorna på vägen. Under mitten av 1900-talet ersattes de av bilar, traktorer och maskiner, och idag används hästen främst inom nöjesridningen. Dock finns det fortfarande svenska jordbrukare som använder sig av hästen till arbete på sin gård, framför allt inom mindre skogsbruk.

Nordsvensk häst

Den nordsvenska hästen är jämte gotlandsrusset Sveriges enda inhemska hästras. Den nordsvenska hästen kommer ursprungligen från Bergslagen, Härjedalen, Jämtland och Norrlands inland. Nordsvensken hittar en bra väg även i djup snö, och rör sig smidigt mellan stenar, ris och vindfällan. Den är stark och har mycket energi.

Kor

Kor, eller nötboskap, domesticerades* redan under stenåldern i Mellanöstern. De har sedan dess använts till mjölk- och köttproduktion, men också som dragdjur. Ända fram till början av 1900-talet var det vanligt att oxar, kastrerade tjurar, drog plogen ute på svenska åkrar.

Rödkulla

Rödkullan var förr mycket vanlig i Dalarna, omgivande landskap och ner mot västkusten. Färgen är röd i olika nyanser, därav namnet. Rödkullan har inga horn. Den är livlig, stark och tålig.

Bohuskulla

Bohuskullan är en variant av fjällko som förr fanns på de karga betena i norra Bohuslän och Dalsland. Även bohuskullan är hornlös. Det är en tålig ko som rör sig lätt i markerna, är fruktsam och har enkla kalvningar.

Getter

Getter är tillsammans med fåret och hunden ett av människans äldsta husdjur – man tror att de första getterna domesticerades i Iran för så länge som 10 000 år sedan. Getter äter det mesta i växtväg, klarar sig på relativt lite mat och ger både mjölk och kött. Därför var de förr vanliga i fattigare områden av Sverige, där det var svårt att odla marken eller där man inte hade råd med kor. Idag hålls getter främst för mjölkens skull, från vilken man får getost.

Göingeget

Förr var denna typ av get vanlig i skogsbygder i hela södra Sverige. Den är medelstor, och något grövre än jämtgeten.

** Domesticering: då vilda arter genom avel förädlas till underarter som är mer eller mindre beroende av människan. Ett tydligt exempel är människans domesticering av vargen till hund.*

Jämtget

Jämtgeten är särskilt anpassad till fäbodbete, med kallare klimat och näringsfattigt bete. Förr var den vanlig i Jämtland och Härjedalen.

Får

Fåren är naturliga flockdjur, vilket har gjort det möjligt att hålla dem i stora områden och driva dem dit man vill med hjälp av en herde och vallhund – men under medeltiden var det vanligt med får till husbehov även inne i städerna. Från fåren fås kött, skinn, ull och mjölk.

Värmlandsfår

Värmlandsfåret, eller värmländskt skogsfår som det också kallas, är mycket hårdigt och klarar sig bra på magra marker. Fåren har en väldigt stark flockkänsla, men blir ofta mycket tama och trevliga. De är kända för att ha enkla lamningar och är goda mödrar.

Gutefår

Gutefår har funnits på Gotland och Fårö sedan människan kom dit och började odla marken. Tidigare kallades de utgångsfår eftersom de gick ute året runt. Precis som vildfåret har både tackor och baggar hos gutefåret horn. Även gutefåret är ett flockdjur, men till skillnad från de flesta andra får sprider de ofta ut sig när de betar.

Grisar

Grisen, eller svinet, kommer från början från vildsvinet. Förr gick grisarna ofta mer eller mindre fria i skogen runt gården, och det var först i slutet på 1800-talet som olika raser på allvar började utvecklas. Grisar hålls främst för köttets skull, men man får även ister och läder från dem.

Linderödssvin

Linderödssvinet har sitt ursprung i det gamla, svenska skogssvinet, som strövade i Sydsveriges bok- och ekskogar fram till slutet av 1800-talet. Att de gick fria i skogarna gjorde att gener från vildsvinet under lång tid blandades in i tamsvinsstammen. Linderödssvin växer mycket långsammare än moderna raser, men är hårdigare, kan gå ute året runt och är duktiga på att hitta sin egen mat.

Höns

Man tror att tamhönsen ursprungligen kommer från Indien. Från hönsen fås kött och ägg, men från början verkar människan ha varit mer intresserad av att använda den för tävlingsändamål; tuppfäktning. Höns har länge varit en självklar invånare på gården, eftersom de är relativt lätta att hålla och ger stor utdelning i form av ägg och kött.

Orusthöns

Kommer, som namnet antyder, från Orust där den förr var vanlig. Den är särskilt anpassad till skärgårdens karga förhållanden.

Åsbohöns

Denna lilla hönstyp var förr allmänt förekommande i de Nordskånska och Småländska skogsbygderna. Även den är anpassad till knappa förhållanden.

Islandshöns

Islandshönsen kom med vikingarna till Island runt 900-talet, och utvecklades där under århundraden utan inblandning från andra hönsraser. Sedan 1990-talet finns ett fåtal besättningar i Sverige. Islandshönsen är alltså en isländsk lantras, och inte en svensk.

Huskatter

En katt av blandad ras kallas huskatt eller bondkatt. Katten gjordes först, så vitt vi vet, tam i Egypten för ca 5000 år sedan, då för att jaga möss och råttor men även som sällskapsdjur. För ca 1000 år sedan kom de första tamkatterna till Europa. Katter är rovdjur som smyger sig på sina byten.

Marsvin

Marsvinet kommer ursprungligen från Anderna i Sydamerika. Först domesticerades det där för köttets skull. Då nederländska resande tog med sig marsvinet till Europa på 1500-talet var det dock som sällskapsdjur, vilket fortfarande tillsammans med försöksdjur är främsta användningsområdet för marsvinet här.

Aktivitetsförslag

Gården och naturen runt den inbjuder till en mängd olika aktiviteter. Självklart är väl att gå runt bland djuren då man är på gården. Här finns mycket att prata om och göra. Men kulturlandskapet som omger Stättared ger också möjlighet till många intressanta utflykter och upptäckter. Mer information om detta landskap och tips på aktiviteter där hittar du i *Naturen*.

Aktivitetsförslagen kan utföras i större eller mindre grupper, eller enskilt, beroende på vilken grupp du har med dig. För de allra flesta aktiviteterna behövs ingen särskild utrustning, men i de fall det behövs så anges detta i texten. Att ha med en kamera för att dokumentera allt roligt som händer under dagen rekommenderas dock!

Djuren på gården

Djuren på gården är framför allt av lantraser, som är väl anpassade till de områden där de traditionellt funnits.

- Titta på fåren och sedan getterna. Be barnen titta efter likheter och skillnader mellan djuren. Har alla horn? Har de samma form? Hur ser pälsen ut? Tror ni att de äter samma saker? Lägg märke till att både tackor och baggar hos gutefåren har horn, precis som hos getterna.
- Titta på grisarna – ser de ut som grisar brukar göra? Om inte, vad är skillnaden? Hur kan det ha påverkat deras utseende och beteende att de under tusentals år gick fria i skogen runt gården?
- Titta på hönsen och visa att de har olika färger och lite olika storlekar beroende på sort. Höns lever i grupp, och forskare tittar ofta på höns för att de har ett så spännande socialt liv. Låt barnen vara forskare för en stund och titta på hönsen enskilt eller i mindre grupper. Be dem bestämma sig för varsin individ som de följer, och be dem sedan återberätta vad som hänt. Var deras höna ledaren eller längre ner i rang? Hur kan man se det? Hur letar höns mat, och vad letar de efter då? Etc.
- Gör ett djurprojekt! Låt barnen välja ett djur som de vill forska på. De kan antingen ha samlat på sig fakta om djuren innan de kommer till gården, eller så väljer de ett djur på gården som de vill fokusera på. Låt barnen studera djuret; hur bor det? Vad gör det? Vad äter det? Hur känns det? Etc. Fotografera djuret. Väl tillbaks i skolan skriver ni ut bilderna och varje barn eller grupp får göra en poster om sitt djur, och presentera för de andra. Det blir ett fint minne för barnen och en vacker utställning i klassrummet!

De andra djuren på gården

Gårdar är inte bara hem till de husdjur vi valt att ha där. Många mindre djur utnyttjar det överflöd av mat som ofta finns på en gård, och skyddet exempelvis byggnaderna ger. Det finns bra många fler som bor i ett stall än hästarna och korna!

- Låt barnen leta efter andra djur som bor på gården. De kan exempelvis se hur fåglar passar på att äta av säden som djuren matas med, hur de letar insekter vid gödselstacken eller bygger bon vid takåsarna. Man kan även se hur maskarna frodas i gödselstacken, flugorna surrar i stallet och gråsuggorna bor under stenarna. Barnen kan själva välja ett djur, och sedan följa det. Låt dem sedan rapportera till hela gruppen: var på gården bor djuret? Eller bor det någon annanstans? Vad äter det? Varför tror ni att det är just här?

Vad får vi från gården?

Barns förståelse för de produkter en bondgård kan ge är väldigt varierande. Det kan därför vara både intressant och spännande att titta på vad man får från de olika djuren.

- Låt barnen välja ett djur (eller välj en "slutprodukt", något vi äter, har på oss etc., innan ni kommer till gården). Låt dem klura på vad man kan få från djuret; skinka från grisen, ull från fåret, ost från geten... Låt dem också forska på vad djuret behöver för att producera detta. Vad äter ett får för att producera ull? Och vart kommer den maten ifrån från början? Behövs några andra för att det ska bli t.ex. gräs? Låt barnen gå så långt bak som möjligt, beroende på ålder och kunskap. Vill ni så är detta en utmärkt övning att ta hem och fortsätta med i klassrummet. Detta kan även vara en bra utgångspunkt för att prata om kretslopp, ekologi och näringsvävar med de större barnen.

Djuren och växterna

Vill man titta på växter är faktiskt ängs- och hagmarker de som har den rikaste floran i Sverige. På Stättared finns inga rena ängsmarker, men spår av ängar kan hittas vid exempelvis beteshagen Lyngslätt. Berätta gärna om varför man inte slåtrrar - slår och skördar - en sådan förrän efter midsommar (så att blommor och gräs ska hinna fröa av sig), och vad som är skillnaden på en ängsmark och en betesmark. Här kan det vara bra att ta med en flora där barnen får leta upp namnet och lite fakta om de växter de hittar!

- Märk ut en kvadratmeter och räkna antalet olika sorters växter i en gammal hage. Gör en likadan ruta utanför betesmarken och se hur många ni kan hitta där.
- Titta på en betesmark. Äter djuren alla växterna? Finns det skillnad på vad olika djur verkar tycka om att äta? Påverkar det vilka djur man låter beta när och var?